

УДК 338.439:339.137.2:316.334.2

ЛОБУНЕЦЬ В.І., к.е.н.,
ЩЕРИЦЯ С.І.
м. Біла Церква

КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** Встановлено, що: глобалізація та відкритість національних економік сприяють зростанню конкуренції, прискоренню темпів інтернаціоналізації фінансів, скороченню витрат на виробництво продукції, розширенню і лібералізації торгівлі, зростанню експансії ТНК, переважаючій орієнтації національних економік на світовий ринок, ускладненню і загостренню проблем нерівномірності доходів у країнах, посиленню боротьби за інвестиції та експортні ринки, нерівномірності розвитку і занепаду окремих секторів. Успішне і ефективне функціонування агропромислового сектору, який значною мірою інтегрований в світову економіку, залежить від рівня конкурентоздатності її товарів, що пов'язана з рівнем експортно-імпортних цін та їх співвідношенням до середньо-освітових, а також обумовлена характером зовнішньоекономічних зв'язків. Підвищення рівня ефективності діяльності та конкурентоспроможності агропромислового сектору можливе шляхом впровадження інновацій, покращення фінансування науково-дослідницьких робіт державою та приватним бізнесом.*

***Ключові слова:** глобалізація, конкурентоздатність, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, ціни, демпінг.*

***Аннотация.** Определено, что: глобализация и открытость национальных экономик способствуют росту конкуренции, ускорению темпов интернационализации финансов, сокращению затрат на производство продукции, расширению и либерализации торговли, росту экспансии ТНК, преобладающей ориентации национальных экономик на мировой рынок, усложнению и обострению проблем неравномерности распределения доходов в странах, усилению борьбы за инвестиции и экспортные рынки, неравномерному развитию и упадку отдельных секторов производства. Успешное и эффективное функционирование агропромышленного сектора, который в высокой степени интегрирован в мировую экономику, зависит от уровня конкурентоспособности его товаров. Последняя связана с уровнем экспортно-импортных цен и их соотношением к среднемировым, а также обусловлена характером внешнеэкономических связей. Повышение уровня эффективности деятельности и конкурентоспособности агропромышленного сектора возможно путем внедрения инноваций, улучшения финансирования научно-исследовательских работ государством и частным бизнесом.*

***Ключевые слова:** глобализация, конкурентоспособность, экспорт, импорт, внешнеторговый оборот, цены, демпинг.*

***Abstract.** The article emphasizes that globalization and openness of national economics contribute to: increase of international competition, acceleration of the finance internationalization, production costs decrease, rapid trade liberalization, MNCs expansion, orientation of national economics towards the world market, aggravation of the problem of uneven income distribution in countries, strengthening the fight for investment and export markets, uneven development and decline of certain industries. Successful and efficient functioning of integrated into the world economy agroindustry depends on the competitiveness*

level of its commodities, which determined by the level of export-import prices and their connection/ direct correlation with the world prices, and also explained by character of foreign economic relations. Efficiency and competitiveness reinforcement of the Ukrainian agroindustry is possible through innovations and improved R&D-activities by the state and private business.

Keywords: globalization, competitiveness, export, import, trade turnover, prices, damping

Постановка проблеми. Розвиток зовнішньої торгівлі, зокрема нарощування експорту країни на світовому ринку, збільшення або, принаймні, збереження його питомої ваги у світовій торгівлі є надзвичайно важливим чинником функціонування національної економіки будь-якої країни. Стратегічне значення зовнішньої торгівлі для України зумовлюється тим, що модернізація економіки, залучення масштабних іноземних інвестицій, новітніх технологій можливі лише за умови формування в країні стійкої, відкритої до зовнішнього світу господарської системи, органічного включення України в систему глобального поділу праці.

Проте, епоха глобалізації породила і ускладнення в економічному, політичному, правовому, екологічному, соціальному аспектах проблеми, які загострили нерівність в доходах, знизили загальний рівень заробітної плати, посилили суперництво країн за експортні ринки та інвестиції. Глобалізація відкрила нові можливості для кримінальних угруповань, відмивання "брудних грошей", підпільної економіки, торгівлі наркотиками, створила негативні проблеми в галузі охорони здоров'я, стала причиною та джерелом конфліктів у світовій системі.

Глобалізація веде до зростання конкуренції у світовому масштабі, що викликає подальше поглиблення спеціалізації та поділу праці, прискорення темпів інтернаціоналізації фінансів, зростання продуктивності праці і скорочення витрат на виробництво продукції, тому країна, яка не приймає участі в глобалізаційних процесах, ризикує бути відкинутаю на узбіччя соціально-економічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суперечливість процесу глобалізації стала причиною численних дискусій вчених-економістів. Як відмічає С. Кваша, в зв'язку зі зростанням взаємозалежностей значно підвищується і взаємна вразливість економік країн, про що свідчить світова фінансова криза 2008-2009 рр. Криза однієї країни (США) мала глобальні наслідки. Так, спад на ринку нерухомості, який розпочався три роки тому у США через неефективну інвестиційну діяльність кількох компаній, призвів до іпотечної кризи нерухомості, потім до інвестиційної кризи фондового ринку, а згодом перетворився на світову фінансову кризу у банківській системі, в яку втягнулася вся глобально організована економіка світу [1, с.3].

На думку В. Власова, сучасна структура економіки є надзвичайно важливою стартовою складовою інноваційного середовища, що створювалося і безперервно змінювалося в розвинутих країнах протягом

довгих років, на фундаменті якого з другої половини ХХ століття процес технологічних змін набув високого темпу завдяки глобалізації, що зблизила країни в просторі і скоротила час для адаптації нововведень. Однак, як і раніше, в пошуках свого місця в системі поділу праці кожна країна, в першу чергу, вирішує особисті проблеми, тому що "глобалізуються" не національні економіки, а економічні процеси [2, с. 39].

Метою статті є розробка теоретичних і практичних аспектів економічного обґрунтування можливостей підвищення конкурентоздатності продукції агропромислового сектору в умовах активізації глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Україна має значний потенціал міжнародної спеціалізації в агропромисловому секторі. Вона володіє понад 25% найбільш родючих чорноземів світу, має сприятливі кліматичні умови. Завершення реформування відносин власності на селі, технічне переоснащення сприятимуть нарощуванню виробництва сільськогосподарської продукції. Великі підприємства харчової промисловості сучасно модернізовані і випускають продукцію, що відповідає світовим стандартам якості.

Фінансова криза 2008-2010 рр. продемонструвала, що Україна в значній мірі залежить від зовнішніх факторів і в достатньо високій мірі втягнута в систему світового господарства, часткова її ізоляція від зовнішніх ринків ускладнює функціонування економіки та забезпечення макроекономічної рівноваги. У 2009 р. Україна понесла значні втрати у зовнішньоекономічній діяльності: її зовнішньоторговельний оборот та експортна складова знизилась в порівнянні з 2008 р. на 40,4%, і склали: ЗТО – 88,6 млрд. дол. США, експорт – 39,84 млрд. дол. США. Поніс втрати на зовнішніх ринках і агропромисловий сектор: його зовнішньоторговельний оборот знизився в порівнянні з 2008 р. на 17%, експорт – на 13,4%, імпорт – на 23,5% [4].

Значно зросла залежність національної економіки від світової кон'юнктури, торговельної і фінансової політики промислово-розвинутих країн, у січні-лютому 2010 р. продовжує посилюватись загроза подальшої дестабілізації фінансової системи і промислового обігу, що призводить до подальшого зростання ускладнень та напруги у внутрішньоекономічній ситуації та взаємодії із зовнішнім світом.

Успішне функціонування національної економіки України в умовах глобалізації в значній мірі залежить від конкурентоздатності її окремих секторів і підприємств, її ефективності, забезпечення постійного характеру зовнішньоекономічних зв'язків, дотри-

мання критеріїв економічного співробітництва, гарантування безпеки країни.

Для вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності та ефективності економіки необхідно посилити контроль за її власністю на технології, забезпечити захист природних багатств і навколишнього середовища, обмежити прояви монополізму.

Конкуренція є однією із найголовніших рис ринкової економіки, вона забезпечує творчу незалежність суб'єктів бізнесу, створює умови для іншої самореалізації шляхом розробки і впровадження нових конкурентоспроможних товарів і послуг. В умовах активізації глобалізаційних процесів та інтернаціоналізації виробництва проблеми міжнародної конкуренції виходять на перше місце. Під конкурентоздатністю товару розуміють комплекс його споживчих, цінних і якісних характеристик, які визначають його успіх на внутрішньому і зовнішньому ринках, що можна виявити тільки в порівнянні з товарами-аналогами. Серед багатопланових факторів, що визначають конкурентоздатність товару, першочергове значення мають витрати виробництва, інтенсивність і продуктивність праці, якість і безпечність виробів.

В XXI столітті у світовій конкурентоздатності на перший план виходять нецінові фактори. Надзвичайно важливе значення має якість товару і його новизна (наукоємність товару). Особливої актуальності набуває безпечність продуктів харчування, тому в даний час органічне сільське господарство набуло значного поширення, метою якого є виробництво екологічно чистої продукції, що виключає застосування хімічних засобів при отриманні продукції рослинництва і тваринництва, а використовується лише природний біологічний потенціал живих організмів. Цей напрям розвивається нині у більше, ніж 120 країнах (Австралія – 12 млн. га, Китай – 3,5 млн. га, Аргентина – 2,8 млн. га). За цим показником Україна посідає 16 місце серед 100 країн світу (біля 300 тис. га) [2, с. 60]. По безпеці і якості більшість сільськогосподарських товарів України поступається західним країнам.

Головною конкурентною перевагою українських експортерів на світовому ринку є ціна. Для збереження і підвищення цінової конкурентоздатності українські товаровиробники і уряд повинні підтримувати внутрішні ціни на енергоресурси і сировину на рівні 60-70% світових та на оплату праці – на рівні 25-35%. Більшість країн світу забезпечують підвищення конкурентоздатності товарів і їх ефективність шляхом впровадження інновацій, розробки високотехнологічних продуктів, виробництво яких неможливе без використання науково-технічного потенціалу, який створювався на протягом багатьох десятиріч самовідданою працею мільйонів людей і містить в собі досягнення кращих представників багатьох поколінь, знаходиться на межі розпаду.

Порівнювальний аналіз економік великих світових торговельних країн показує, що нововведення і новаторство є одним із основних джерел їх конкурентної

могутності на світовому ринку. Для оцінки ефективності конкурентоздатності використовується у світовій практиці показник – витрати на інновації, який відображає здатність країни до інноваційної діяльності і, крім розміру витрат на НДДКР, враховує витрати на дизайн, маркетинг, чисельність зайнятих в науковій сфері, кількість отриманих патентів у країні і за кордоном, ступінь захисту інтелектуальної власності, приватна ініціатива, бажання до ризику тощо.

В Україні фінансування науки здійснюється за рахунок державного бюджету, а комерційні структури фактично не фінансують цей сектор, що позбавляє країну важливого джерела збереження та розвитку науково-технічного потенціалу.

До 1991 р. як для науки і науково-технічної сфери, так і для всієї економіки України характерною була надмірна мілітаризація – якщо в більшості країн світу на дослідження в галузі оборони приходилось 20% всіх асигнувань на НДДКР, то в Україні – біля 70%, крім того біля 80% всіх НДІ і біля 70% науково-технічних кадрів обслуговували інтереси військово-промислового комплексу.

В останні роки важливе значення у забезпеченні міжнародної конкурентоздатності товарів набув екологічний фактор. Поєднання більш жорстких екологічних стандартів і гострої конкуренції на світовому ринку примушує компанії при розробці нових виробів використовувати принципи запобігання забрудненості з економічним самоконтролем.

Україна експортує продукцію агропромислового сектору, що в своїй структурі продукції глибокої переробки має менше 10 %, втрачаючи на цьому значну частину валютних надходжень, які можна було б спрямовувати на інновації [3]. У 2011 р. Україна експортувала всього продукції на 68,23 млрд дол. США, що більше рівня 2000 р. в 4,68 рази, 2008 р. – лише на 2,2 % і 2010 р. – в 1,33 рази [4].

Агропромисловий сектор експортував у 2011 р. продукції на суму 13,1 млрд дол. США, що більше рівня 2000, 2008, 2010 рр. відповідно у 8,28; 1,16; 1,28 рази, забезпечивши за всю новітню історію найвищий рівень додатного зовнішньоторговельного сальдо – 6,5 млрд дол. США, яке перевищило рівні 2000, 2008, 2010 рр. відповідно в 11; 1,43; 1,55 разів. Сумарне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо України за 2011 р. склало 12,94 млрд дол. США. Небезпечним, на нашу думку, є стрімке зростання від'ємного зовнішньоторговельного сальдо по Україні у 2011 р. порівняно з 2010 р. у 2,1 рази, що викликало з початку 2012 р. значні ускладнення і може призвести, як і в 2008-2009 рр., коли від'ємне сальдо досягло рівня 15,118 млрд дол. США, до непередбачуваного перебігу подій у зв'язку із посиленням кризових процесів. Як видно з наведених даних табл. 1, питома вага експорту агропромислового сектору у 2011 р. зросла у порівнянні з 2000 р. в 1,77 рази і склала у середньому за 2010-2011 рр. близько 20 % всього національного експорту, забезпечивши

високий коефіцієнт покриття за наведені роки на рівні 1,69 і 1,95, що у 2,2 рази перевищує рівень цього показника по національній економіці [4].

Як зазначалося вище, аграрний сектор економіки України історично завжди був міцною основою індустріального розвитку країни і нині він здатний перетворитися в розвинуту аграрно-продовольчу систему, здатну сприймати нововведення, про що свідчить, наприклад, досвід Китаю, де протягом останніх років сільське господарство залишається одним із пріоритетів економічного розвитку. Аграрний сектор, залишаючись важливою життєдіальною ланкою в будь-якій країні, саме в розвинутих країнах давно вже знаходиться на постіндустріальній стадії розвитку, став наукоємним і переходить на інформаційно-біотехнологічну стадію. Сільське господарство, як частина агропродовольчої макроструктури, є рівноправним партнером і важливою ланкою всього технологічного ланцюга, готовою породжувати і сприймати нововведення. Продовольча проблема в глобальному вимірі різко загострилася: на кінець 2010-2011 рр. ФАО зафіксувало рекордне за весь період спостережень підвищення світових цін на 55 видів продовольчих товарів [5]. Увага міжнародних і європейських організацій зосереджується на Україні з її могутнім потенціалом чорноземів і можливістю активізації використання новітніх технологій, що знижують кліматичні ризики. Але їх застосування у рамках вітчизняного аграрного сектору незначне у зв'язку з тим, що сільськогосподарська наука і освіта "сидять на голодному пайку". Крім того, і що найважливіше, відсутні основні складові макроекономічної політики: чітка регламентація і гарантії захисту прав на землю та довготермінове прийнятне кредитування. Тому саме ці фактори були і залишаються головними у розвитку аграрного сектору.

Важливим завданням для підвищення конкурентоздатності вітчизняних товарів є вдосконалення ринкових і фіскальних механізмів таким чином, щоб екологічні витрати включалися у собівартість продукції та виключались із бази оподаткування, а ціни на товари повинні враховувати екологічний фактор їх виробництва та економію на подальшій утилізації, видаленні і рециркуляції відходів.

Девальвація гривні за жовтень-грудень у 2008-2009 рр. склала 68%, індекс номінального обмінного курсу до жовтня 2008 р. мав від'ємне значення, що знижувало запас цінової конкурентоздатності економіки, інфляція прискорювалася протягом 2008-2009 рр. і стала рекордною за останні 9 років [1]. До важливих конкурентних переваг відносяться рентабельність виробництва, характер інноваційної діяльності, рівень продуктивності праці, ефективність стратегічного планування і управління підприємством, його здатність швидкого реагування на швидкозмінні вимоги та умови ринку, і чим ширший у підприємства набір конкурентних переваг, тим сприятливіші передумови для його успішної діяльності на зовнішніх ринках і тим

стійкіші позиції воно може утримувати в окремих сегментах цих ринків.

В боротьбі на світових товарних ринках українські компанії використовують здебільшого цінові фактори і щоб закріпитись на зарубіжних ринках, застосовують демпінгові ціни, але в перспективі така політика матиме зворотний ефект і призведе не до розширення ринків і посилення конкурентоздатності, а до зменшення питомої ваги ринку або повної його втрати.

В економіці агропромислового сектору найбільш конкурентоздатними на світовому ринку є експорторієнтовані виробництва і підприємства, що базуються на порівнюючих передових технологіях і високопрофесійних кадрах, а це зернові культури, питома вага яких у 2011 р. у зовнішньоекономічних операціях склала 36,4% від загального експорту агропромислового сектору 9,8 млрд. дол. США, олія – 17,9%, насіння олійних культур – 10,2%. Середня експортна ціна 1 тонни зернових у 2011 р. склала 138 дол. США, що нижче рівня 2010 р. на 36% з них озима пшениця – 138 дол. або 64% рівня 2008 року жито – відповідно 98,1 дол. і 64%, ячмінь – 133 дол. і 54%, гречка і просо – 362,4 дол. і 7% [4].

Як видно з наведених вище даних, експортні ціни на всі види зернових у 2009 р. знизились за виключенням гречки і проса. В той же час імпортні ціни по групі зернових у 2011 р. знизились в порівнянні з 2010 р. з 1271 дол. США за 1 тону до 1025 дол. або на 19,4% (темпи зниження імпортних цін у 2 рази нижчі темпів зниження експортних цін, з них імпортна ціна пшениці знизилась всього на 20% у порівнянні з 2010 р., вівса зросла в 3,66 рази, кукурудзи – зросла в 1,13 рази і склала 3502,5 дол. США, гречки і проса зросла в 1,4 рази і склала 1020 дол. США. Всього у 2011 р. Україна експортувала 25746 тис. тонн зерна на суму 3556 млн. дол. США, недоотримавши при умові збереження експортних цін 2010 р. 2336 млн. дол. США. Зрозуміло, що експортна ціна 229 дол. США 1 тонни зерна України викликана значним зниженням світового збору зернових, включаючи таких лідерів експортерів зерна як Канаду і Аргентину, але аналіз експортно-імпортних цін 2011 р., коли темпи зниження цін українського експорту у 2 рази були вищими темпів зниження імпорту та динаміка експортно-імпортних цін на зерно України свідчать про наявність проблеми конкурентоздатності вітчизняної продукції, в т.ч. її зернових культур.

Щодо таких товарів як "олія", "насіння олійних", ситуація з експортно-імпортними цінами аналогічна зерновим злакам та виробам з них: експортні ціни на насіння олійних культур у 2011 р. були нижчими в порівнянні з 2010 р. в середньому на 33,5% в т.ч. насіння соняшнику – на 19,3%, рапсу – на 30,5%, олія всього – на 41,78%, в т.ч. олія соняшникова – на 42,54%. Експортні ціни за основними видами продукції тваринництва України також мали тенденцію до зниження у 2011 р. в порівнянні з 2010р., по м'ясу та субпродуктах – на 29%, в т.ч. м'ясо домашньої птиці – на 22,2%,

молокопродуктах – в середньому на 25,4%, з них сири всіх видів – у 3 рази, яйця птиць – на 35,6%.

Підводячи підсумки економічної обґрунтованості конкурентоздатності продукції агропромислового сектору України, вважаємо, що продукція недостатньо розвинута в якісному відношенні, що обумовлює її порівняно низьку конкурентоздатність на зовнішньому ринку. Вітчизняні виробники виходять на зовнішні ринки збуту в основному із сировиною та продуктами первинної переробки, при реалізації яких переважаючим фактором є ціна.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Встановлено, що глобалізація світової економіки та відкритість національних економік сприяють зростанню конкуренції у світовому масштабі, прискоренню темпів інтернаціоналізації фінансів і скороченню витрат на виробництво продукції, розширенню і лібералізації торгівлі, посиленню експансії ТНК, призводять до переважаючої орієнтації національних економік на світовий ринок, а також ускладнення і загострення проблем через нерівномірність доходів у різних країнах глобалізація посилює боротьбу за інвестиції, експортні ринки, що призводить до нерівномірності розвитку окремих секторів виробництва і занепаду окремих із них. Обґрунтовано, що успішне функціонування агропромислового сектору, який в достатньо високій мірі залучений у систему міжнародного поділу праці, залежить від рівня конкурентоздатності його підприємств, товарів, характеру зовнішньоекономічних зв'язків, дотримання критеріїв економічного співробітництва та гарантування економічної безпеки країни.

Досліджено, що підвищення рівня ефективності конкурентоздатності вітчизняних товарів можливе шляхом впровадження інновацій, розробки високотехнологічних продуктів, фінансування яких відображає здатність країн до інноваційної діяльності та оцінюється

розміром витрат на науково-дослідні і впроваджувальні роботи як державою, так і приватним бізнесом, питома вага якого в цьому процесі не перевищує в Україні 5% у порівнянні з 82-64% у країнах з розвинутою економікою. Визначено, що українські компанії на світових товарних ринках використовують у більшості цінові фактори, застосовуючи демпінгові ціни, що в майбутньому призведе до звуження і втрат зовнішніх ринків через зниження конкурентоспроможності та нехтування природо – охоронною діяльністю і екологічною складовою виробництва продукції.

Встановлено, що на світовому ринку порівняно більш високим ступенем конкурентоздатності в агропромисловому секторі України характеризуються експорторієнтовані виробництва, що базуються на передових технологіях: виробництво зернових культур, виробництво олійних культур, птахівництво, які в структурі експорту сектору за 2011 р. склали відповідно 36, 4, 17, 9, 10,2%.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кваша С.М. Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки / С.М.Кваша// Економіка АПК. – 2009. – №5. – с.3-10
2. Власов В.І. Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналії / В.І. Власов// Монографія. – К.: ННЦ Інститут аграрної економіки, 2011. – 252 с.
3. Марчук Л.П. Формування інноваційних можливостей аграрного виробництва /Л.П.Марчук//Економіка АПК. – 2009. – №12. – с. 58-62
4. Звіти про стан зовнішньоекономічної діяльності в системі агропромислового комплексу України за 2000-2011 рр. / К., 2000-2011.
5. Клочко В. Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою / В. Клочко // Економіка України. – 2001. – №10. – с 51–58.